

FORMÁCIA DIRLEWANGER – JEDNOTKA TRESTANCOV

MICHAL SCHVARC

SCHVARC, M.: Dirlwanger Formation – Prisoners Unit. *Vojenská história*, 7, 4, 2003, pp 96 – 111, Bratislava.

The published material deals with the history of one of the cruellest SS weapons formation, named after its founder – Paul Oskar Dirlwanger. This unit following its deployment in Byelorussia and the deployment against Warsaw Uprising participated in the fights against uprising forces in Slovakia and later on also in the front battles at the territory of Slovakia. The author provides details on this unit commander biography data, organisational changes completed in the unit and he also give us some facts about its activities.

Military History. Slovakia. World War II. SS Weapons – Dirlwanger formation.

Jednu z najbizarnejších formácií, ktorá zasiahla do bojov druhej svetovej vojny tvorila jednotka Dirlwanger nesúca meno svojho veliteľa SS-Oberführera Paula Oskara Dirlwangerera. Predmetom štúdie je podať ucelený obraz genézy, transformácie a operačnej činnosti jednotky, a to nielen na Slovensku a v časovom horizonte Slovenského národného povstania, ale aj na území štátov, kde bola jednotka nasadená. Už len samotný fakt, že sa formácia skladala zo zástupcov rôznych spoločenských skupín a elementov, ktorí sa ocitli v prostredí nemeckých koncentračných táborov, zväčša sa jednalo o vrahov a kriminálnikov, hoci v jej radoch nájdeme aj politických väzňov koncentračných táborov (z dôvodov potreby neustáleho dopĺňania stavov), aj inej než nemeckej štátnej príslušnosti, vzbudzuje záujem nielen historikov samotných, ale aj laickej verejnosti zaoberajúcej sa dejinami druhej svetovej vojny a Slovenského národného povstania.

V historiografii Spolkovej republiky Nemecko bola téma viackrát sporadicky zachytená či už prostredníctvom zverejnenia príbehov v časopisoch, ako napr. historicko-publicisticky ladená séria *Sie haben etwas gutzumachen. Ein Tatsachenbericht vom Einsatz der Strafsoldaten (Majú čo naprávať. Reportáž o nasadení trestaných vojakov)* z roku 1951 v časopise *Der Spiegel* (predovšetkým v číslach 14 – 16), alebo v rôznych diskusných príspevkoch na seminároch a konferenciách, ako aj v memoárovej literatúre. V krátkosti je spomenutá v monografii Eugena Kogona *Der SS – Staat (Štát SS)*, ktorá vyšla už krátko po vojne v roku 1946, v publikácii Gertrudy Mayerovej z roku 1971 o hamburskom odboji *Nacht über Hamburg (Noc nad Hamburgom)*, v štúdií Joachima Scholtysseka o Gottlobovi Bergerovi *Der Schwabenherzog (Švábsky vojvoda)*, ktorá vyšla v publikácii *Die Führer der Provinz. NS – Biographien aus Baden und Württemberg* z roku 1997. Vedecky fundovaná štúdia bola publikovaná v roku 1962 vo *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte (Štvrťročné zošity pre súčasné dejiny)* od Helmutha Auerbacha pod názvom *Die Einheit Dirlwanger (Jednotka Dirlwanger)* a od toho istého autora v roku 1980 v zborníku *Miscellanea* príspevok *Konzentrationslagerhäftlinge im Fronteinsatz (Väzni koncentračných táborov vo frontovom nasadení)*. O nasadení jednotky na Slovensku počas SNP pojednáva vo svojej monografii Wolfgang Venohr z roku 1969 *Aufstand für die Tschechoslowakei (Povstanie za Československo)*. V deväťdesiatych rokoch minulého storočia sa objavuje viacero titulov viažucich sa k danej tematike. Predovšetkým sa jedná o monografiu Hansa-Petra Klauscha *Antifaschisten in SS-Uniform – Schicksal und Widerstand der deutschen politischen KZ – Häftlinge, Zuchthaus und Wehrmachtsstrafge-*

fangenen in der SS-Sonderformation Dirlewanger (Antifašisti v uniforme SS – Osud a odboj nemeckých politických väzňov koncentračných táborov, väznic a trestancov Wehrmachtu v Zvláštnej jednotke SS Dirlewanger), ktorá je však ovplyvnená ideologicky, a práce Rolfa Michaelisa *Grenadierdivisionen der Waffen SS (Granátnické divízie Zbraní SS)* z roku 1994 a *SS-Sonderkommando Dirlewanger* z roku 1995, časovo ohraničená pobytom jednotky na území dnešného Bieloruska.

V našej historiografii je téma podchytená len okrajovo, stretávame sa s ňou v edícii prameňov k SNP od Viléma Prečana *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, z roku 1965, a to v situačných správach vrchného nemeckého veliteľa na Slovensku a v monografii *Fašistické represálie na Slovensku* z roku 1990.

Oddiel získal svoju neslávnu povesť počas bojov s partizánskymi jednotkami v tylovom zázemí armádnej skupiny Stred na území dnešného Bieloruska, kde sa jeho jadro vytvorené z pytliačov úplne prispôbilo partizánskej spôsobe boja a osvojilo si jeho metódy. Od roku 1942 dopĺňanie stavov *Sonderkommando Dirlewanger* spolu so svojvoľnosťou jeho veliteľa viedli k excesom, ktoré vyvrcholili počas potláčania Varšavského povstania v druhej polovici roku 1944. Ak niekto hľadá historické paralely, tento obávaný a zlopestný oddiel pripomína Trencových¹ pandúrov cisárskej armády Márie Terézie.

Oskar Dirlewanger sa narodil 26. septembra 1895 v juhonemeckom meste Würzburg. Po ukončení strednej školy a zmaturovaní sa v roku 1913 dobrovoľne prihlásil do armády, zúčastnil sa bojov prvej svetovej vojny, na konci ktorej získal hodnosť poručíka Reichswehru. Ako príslušník Freikorpsu (dobrovoľníckych zborov)² v rokoch 1919 – 1921 pôsobil počas potláčania generálneho štrajku a robotníckych nepokojov v roku 1920 vo Württenbergu, Porúri, Sasku, Durínsku a v roku 1921 v Hornom Sliezsku, získal povesť bezohľadného násilníka. Národohospodárske štúdium na Obchodnej akadémii v Mannheime ukončil promóciou

¹Slobodný pán František von der Trenck (1. 1. 1711 – 4. 10. 1749). Vychovaný u jezuitov v Šoproni a Požeze. V roku 1728 vstúpil do 8. pešieho pluku grófa Pálfiho (Pálffy), avšak už v roku 1731 musel opustiť cisársku službu pre rôzne výstrednosti. Keď v roku 1737 vypukla vojna s Tureckom, ponúkol vrchnému veliteľovi grófovi Seckendorfovi svoje služby. Ten ho však odmietol, a tak vstúpil do ruskej armády, kde dosiahol hodnosť majora jazdy. V Rusku sa dopustil hrubého činu voči svojmu predstavenému plukovníkovi, bol odsúdený vojenským súdom na smrť, ale prihovril sa za neho maršal Münnich, dostal milosť a bol vypovedaný z Ruska. Po vypuknutí vojny o rakúske dedičstvo v roku 1740 ponúkol Márii Terézii zostavenie zboru 1 000 pandúrov, čo cisárovná prijala a Trenck bol vymenovaný za majora. Jeho pandúri sa stali povestnými svojím lúpežníctvom a neviazanosťou, avšak Trenck sám vynikol neobyčajnou statočnosťou a odvahou. Napriek nezhodám s generálmi, predovšetkým s grófom Neippergom, bol povýšený na podplukovníka a za zásluhy, ktoré získal za prechod Karola Lotrinského cez Rýn (1744), bol povýšený na plukovníka. Nasledujúceho roku bojoval v Čechách a v bitke pri Zárove (30. 9. 1745) ho porazil Fridrich II, ktorý ľstivým spôsobom nechal Trencka vyplieniť svoj tábor, aby medzitým mohol poraziť Karola Lotrinského. Trenckovi nepriatelia potom rozšírili, že Trenck mohol zajať Fridricha, ale sa dal podplatiť. Tiež vraj nenapadol nepriateľa zozadu a dal sa zviest' túžbou po koristi, a tým vraj zmaril víťazstvo Rakúšanov. Trenck bol v tomto spore uznaný za nevinného, avšak bol odsúdený v ďalších, týkajúcich sa jeho pomeru k nižším dôstojníkom, sprenever, plienenia a iných. Keďže sa však rozsudku nechcel podrobiť a pri obnovenom konaní inzultoval predsedu vojenskej rady, bol uväznený vo Viedni, odkiaľ sa mu podarilo ujsť do Holandska s barónkou Lestockovou, ktorá mu svojím vplyvom a peniazmi útek umožnila. Vypátrali ho však, priviezli naspäť do Viedne a odsúdili na doživotný žalár na Špilbergu v Brne. Tam zomrel na vodnatieľku a je pochovaný v kapucínskej hrobke v Brne. Napísal autobiografiu *Merkwürdiges Leben und Taten des Freiherrn F. von der Trenck*.

²Freikorps (dobrovoľnícke zbory). Vo Versailleskej zmluve sa porazené Nemecko muselo zaviazat' odzbrojiť svoje vojsko a previesť ho do civilného života. Vzhľadom na to, že mnoho dôstojníkov a vojakov odmietalo priznať porážku a nechcelo sa nechať odzbrojiť, vznikli početné zbory dobrovoľníkov. Vznikajúce vrchné velenie ich nasadilo jednak pri Balte a na nechránených pohraničných územiach na východe proti Poľsku, jednak v ríši samotnej na podporu vlády a pri potláčaní revolučných nepokojov a komunistických povstaní. Tieto dobrovoľnícke zbory boli prevažne vysoko disciplinované oddiely mužstva, zaviazané prísahou svojmu vodcovi, sčasti to však boli i žoldnierske húfy. Ich postoj k novému republikánskej štátu bol nepriateľský. Aj napriek tomu sa nechali vládou nasadiť proti ľavicovo radikálnym pokusom o puč, pretože najväčšie nebezpečenstvo videli vo víťazstve revolúcie v boľševizácii Nemecka. Množstvo príslušníkov Freikorps prešlo neskôr do Reichswehru, iní skončili v tzv. ľudových zväzoch a v NSDAP.

v roku 1922 na Univerzite vo Frankfurte nad Mohanom. Aj počas štúdia v Mannheime mal problémy kvôli účasti na pouličných výtržnostiach. Po ukončení vysokoškolského štúdia pracoval ako bankový praktikant. V rokoch 1928 – 1931 bol obchodným vedúcim bavlnárskej továrne v Erfurte, ale kvôli defraudáciám a peňažným podvodom bol prepustený a do júla 1933 sa živil ako samostatný daňový poradca. O. Dirlewanger vstúpil do NSDAP na krátky čas už v roku 1922. V roku 1926 sa uchádzal po druhýkrát o členstvo v radoch nacistickej strany a bol prijatý pod číslom 1 098 716.³ Trestné konanie za rušenie krajinského pokoja v decembri 1932 po násilnostiach esslingenského práporu SA, ktorý viedol, ako aj jeho ultrapravicové aktivity predurčili tohto „starého bojovníka“ na kuratelu nacistickej strany. Nepomohli ani tieto opatrenia, pretože čoskoro stratil miesto zástupcu vedúceho na úrade práce v Heilbronne kvôli holdovaniu alkoholu a mravnostným deliktom (zneužívanie mladistvých).⁴ Dodatočne sa proti nemu viedlo disciplinárne konanie a v roku 1934 bol odsúdený na dva roky v nápravno-výchovnom ústave, ktoré si odpykal v Ludwigsburgu. Pretože vedel o korupčných prechmatoch župného vedúceho Wilhelma Murra⁵, bol začiatkom roku 1937 uväznený v koncentračnom tábore Welzheim, no po štyroch týždňoch sa na popud svojho niekdajšieho spolubojovníka a vtedajšieho šéfa Hlavného úradu SS Gottloba Bergera⁶ dostal na slobodu. V rokoch 1937 – 1939 sa zúčastnil španielskej občianskej vojny, najprv ako španielsky cudzinecký legionár, neskôr, vďaka intervencii jeho protežanta G. Bergera ako príslušník *légie Condor*.⁷ G. Berger presadil prijatie O. Dirlewangera do Zbraní SS⁸, v apríli 1940 dosiahol zrušenie jeho rozsudku a v máji 1940 vyhlásenie za „hodného boja“⁹. Ber-

³SS-Oberführer Dr. Oskar Dirlewanger. Dostupné na: <http://www.wilk.wpk.p.lodz.pl/~whatfor/cv/dirlewang.htm> (15. 1. 2003).

⁴Jednalo sa o znásilnenie 13-ročného dievčaťa, príslušníčky BDM (Bund der deutschen Mädel), ktoré sa odohralo v jednom z heilbronnských reštauračných zariadení. O tejto udalosti vypovedá sťažnosť jedného príslušníka NSKK (Nationalsozialistische Kraftfahrer – Korps – Staffelführers) Hitlerovmu zástupcovi Rudolfovi Hessovi: „Krajský vedúci Drauz, starosta Gültig, dr. Dirlewanger a strážnici zostali v pivnici, kde nálada rástla a skončila bozkami a objímaním dievčiny z BDM. Škriekanie a výskanie bolo počuť na námestí. Potom sa porozbíjali tucty pohárov o stenu a objednaný fotograf začal fotiť spoločnosť!“ Pozri <http://www.mahnung-gegen-rechts.de/pages/staedte/Heilbronn/Heilbronnindex.htm> (15. 1. 2003).

⁵MURR, Wilhelm (1888 – 1945). Člen NSDAP od roku 1922, vedúci miestnej skupiny NSDAP v Esslingene. Po znovuoobnovení NSDAP obnovil svoje členstvo v auguste 1925, postúpil na funkciu krajského vedúceho a vedúceho župnej propagandy župy Württemberg – Hohenzollern a napokon 1. 2. 1928 sa stal župným vedúcim župy Württemberg – Hohenzollern. Vo voľbách do ríšskeho snemu v septembri 1930 bol zvolený za poslanca, v roku 1933 do württenberského krajinského snemu. 15. 3. 1933 bol menovaný za prezidenta, ministra vnútra a hospodárstva krajiny Württemberg, 5. 5. 1933 za ríšskeho miestodržiteľa. V roku 1934 vstúpil do SS, v roku 1942 dosiahol hodnosť SS-Obergruppenführer. Po vypuknutí vojny bol povolaný k RVK (Reichsverteidigungskommissar), branný kraj V, od 16. 11. 1942 RKV, župa Württemberg – Hohenzollern. Pred blížiacimi sa spojeneckými oddielmi sa v apríli 1945 stiahol do Grosse Walsertal a niekoľko dní žil so svojou manželkou pod falošnými dokladmi na jednej z kolíb. Francúzske oddiely zatkli pár 12. 5. 1945. Vo väzení sa otrávil, rovnako, ako aj jeho manželka. Obaja boli najprv pod falošnými menami pochovaní na dedinskom cintoríne v Eggu, skutočná identita sa potvrdila autopsiou až o rok neskôr.

⁶BERGER, Gottlob (1896 – 1975): Pôvodným povoláním bol učiteľ. Prvú svetovú vojnu strávil na fronte a dosiahol hodnosť nadporučíka. V 20. rokoch minulého storočia bol čestným vodcom SA vo Württembersku, kde mu bol nariadený neskorší nemecký vyslanec na Slovensku H. E. Ludin. V roku 1931 vstúpil do NSDAP a o dva roky neskôr do SS. Od roku 1940 zastával post šéfa Hlavného úradu SS a mal na starosti nábor zahraničných dobrovoľníkov do Zbraní SS. Slovensko navštívil prvýkrát v marci 1941. Presadil odvelenie V. Nagelera do Bratislavy za poradcu HG. V roku 1942 opätovne navštívil Slovensko, tentokrát v súvislosti s náborom karpatských Nemcov a príslušníkov HG do Zbraní SS. Od 31. 8. do 19. 9. 1944 bol vrchným veliteľom nemeckých okupačných vojsk na Slovensku. Proti povstalcom plánoval policajnú akciu trvajúcu niekoľko dní, ale pre pomalé a neefektívne vedenie bojových operácií bol odvolaný a nahradil ho H. Höfle. V roku 1949 bol odsúdený na 11. norimberskom procese na 25 rokov väzenia. 31. 1. 1951 ho prepustili a v 50. a 60. rokoch pôsobil ako popredný aktivista viacerých neonacistických spolkov. Bol jedným zo zakladateľov HIAG-u, organizácie bývalých veteránov Zbraní SS.

⁷WEISS, H.: Biographisches Lexikon zum Dritten Reich. Frankfurt am Main, 1998, 2002, s. 93. SS-Oberführer dr. Oskar Dirlewanger. Dostupné na: <http://www.wilk.wpk.p.lodz.pl/~whatfor/cv/dirlewang.htm> (15. 1. 2003).

⁸AUERBACH, H.: Die Einheit Dirlewanger. In: Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte 10 (1962), s. 251.

gerovým krytím sa jeho švábsky priateľ stal „vazalom a zapredancom, ktorého mohol využiť na čokoľvek“.¹⁰

Dňa 1. júla 1940 sa z poverenia Himmlera vytvorilo tzv. pytliacke komando *Wilddiebkommando Oranienburg* pod vedením SS-Hauptsturmführera Oskara Dirlewangera. Gottlob Berger počas tzv. procesu Wilhelmstrasse 2. júna 1948 na otázku svojho obhajcu Georga Fröschmanna o vzniku údernej brigády SS Dirlewanger uviedol: „Sonderkommando Dirlewanger“ vďaka svojmu vzniku rozkazu Adolfa Hitlera z roku 1940 ešte počas západného ťaženia. Vtedy som bol jedného dňa zavolaný k Himmlerovi a oznámil mi, že Hitler nariadil zozbierať všetkých mužov sediacich toho času vo väzení za pytliactvo zo zbraňou a umiestniť ich v zvláštnom komande. To, že Hitler vôbec prišiel na takú myšlienku, malo nasledovné dôvody:

1. on sám odmietal poľovačku a zo všetkých poľovníkov si robil výsmech. Kdekoľvek mohol poľovníkov dráždiť a posmievať sa im, tak aj urobil.
2. toho času mu napísala list nejaká žena. Muž tejto ženy bol tzv. starý straník a zastrelil jelene v štátnom lese, bol pritom pristihnutý a dostal dva roky. Jeho manželka sa sťažovala, že jej muž sedí vo väzení, namiesto toho, aby sa mohol osvedčiť na fronte.

Vtedy som nemal radosť z tohto rozkazu...¹¹

Zaiste to neboli rozhodujúce dôvody. Prirodzene sa tu ukázal základný postoj národnosocialistického vedenia: poslať neželané skupiny osôb na front, kde sa mal „problém“ vyriešiť sám. Úmysel dodať týchto potrestaných mužov normálnym jednotkám SS ako zálohu ostrostrelcov rýchlo pominul a vytvorila sa samostatná jednotka.

Spočiatku platili na povolávanie, resp. uvoľnenie, pytliačkov prísne kritériá: do úvahy mohli prichádzať len tí, ktorí boli skutočne odsúdení iba za pytliactvo so strelnou zbraňou. Preto boli vylúčení tí, ktorí pytliačili iným spôsobom, napr. okami alebo pascami, a na druhej strane tí, ktorí síce pytliačili so zbraňou, ale dopustili sa iných deliktov, ako napr. vlámania, ublíženia na tele a i. Keďže na základe takto predpísaných kritérií sa mohlo povolať len okolo 50 pytliačkov, z ktorých bola vhodná len časť na bojové nasadenie, sa z požiadaviek zľavilo.¹² Formácia v nasledovnom období dosiahla veľkosť zosilnenej roty a jej výcvik prebiehal v koncentračnom tábore Sachsenhausen pri Oranienburgu. Koncentračný tábor Sachsenhausen bol až do jesene 1944 zhromaždiskom pre zálohu formácie *Dirlewanger*. Spočiatku bola vedená v rámci 5. *pluku Totenkopf*, až kým napokon získala vlastné číslo poľnej pošty.

Asi po dvojmesačnom výcviku bola Dirlewangerova jednotka preložená do Generálneho gubernátu. V dištrikte Lublin výcvik naďalej pokračoval popri strážení židovského pracovného tábora Dzikow a neskôr popri boji proti čiernemu obchodu a podzemnej činnosti. Veliteľ formácie, SS-Hauptsturmführer Oskar Dirlewanger, už vtedy budil svojvoľným správaním a brutalitou pozornosť predstavených. Medzi iným svojou úchyľkou k mladým dievčatám, ktoré pochádzali zo židovského geta a na jeho rozkaz boli zavraždené strychnínovými injekciami. Voči O. Dirlewangerovi začalo vyšetrovanie, sudca SS Konrad Morgen zhromaždil dostatok dôkazov proti nemu, ktoré sa však napokon na základe Bergerovej intervencie pozastavilo.¹³

⁹WEISS, ref 7, s. 93.

¹⁰AUERBACH, ref 8, s. 263.

¹¹Trials of War Criminals before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law (ďalej TWC) č. 10, zv. 13, Bergerove dokumenty a výpovede počas procesu „Wilhelmstrasse“. Washington D. C., 1952, s. 516-551.

¹²MICHAELIS, R.: Die Grenadier – Divisionen der Waffen – SS III. Erlangen 1995, s. 132.

¹³Tamže; SCHOLTYSECK, J.: Der Schwabenherzog. SS-Obergruppenführer Gottlob Berger. In: Die Führer der Provinz. NS – Biographien aus Baden und Württemberg. Tübingen 1997, s. 77-110; http://www.wilk.wpk.p.lodz.pl/~whatfor/cv_dirlewang.htm (15. 1. 2003).

Po ostrých sporoch medzi vyšším dôstojníkom SS a políciou v Generálnom gubernáte Friedrichom Wilhelmom Krügerom¹⁴ a G. Bergerom bola jednotka *Dirlewanger* koncom januára 1942 preložená do Bieloruska. Sám F. W. Krüger prehlásil: „Ak tá banda kriminálnikov nezmysle z tejto oblasti (lublinský distrikt) v priebehu týždňa, uväzním ho (Dirlewangera) osobne!“¹⁵ Namiesto toho, aby bol pozbavený svojho miesta a hodnosti, však získal hodnosť SS-Sturmbannführera. Keď jednotka odišla a v Generálnom gubernáte sa začali množiť nepokoje, oznámil G. Berger H. Himmlerovi, že „*divokej krajine*“ nemožno vládnuť v zamatových rukavičkách, a že ľudmi opovrhovaná *Dirlewangerova* zásada, zastrelit' radšej o dvoch Poliakov viac, ako o jedného menej, je tá správna.¹⁶

Preložením jednotky 29. januára 1942 bola formácia na rozkaz ríšskeho vodcu SS z toho istého dňa začlenená ako dobrovoľnícky oddiel do Zbraní SS a premenovaná na *SS-Sonderkommando Dirlewanger*.¹⁷ Tým síce jednotka formálne podliehala Hlavnému veliteľskému úradu SS (SS-Führungshauptamt), ale de facto bola podriadená poľnému komandu ríšskeho vodcu SS. Na neskoršie diskusie, či *SS-Sonderkommando Dirlewanger* prislúchalo k Zbraniam SS alebo nie, týmto bola daná jasná odpoveď.

Proti začleneniu *SS-Sonderkommando Dirlewanger* do Zbraní SS protestoval šéf Hlavného veliteľského úradu SS, *SS-Gruppenführer* Hans Jüttner.¹⁸ Himmlerovi odôvodňoval protest tým, že „toto začlenenie je pre frontových vojakov Zbraní SS neúnosné a bolo by nevhodné vyvolávať medzi nimi nepokoje“.¹⁹

Vo svojej novej oblasti pôsobnosti, v Bielorusku, bola jednotka nasadzovaná na protipartizánske akcie. Na základe brutálnych metód a vysokých strát, ktoré spôsobovala v radoch civilného obyvateľstva, získala zlú povest'. Počas bojového nasadenia malo *sonderkommando* vysoké straty, čo vyplývalo z vojensky nepoužiteľných záloh. O. *Dirlewanger* bol často za nasadenie svojej jednotky chválený, pretože dosiahol každý cieľ, ktorým bol poverený.

Potom, čo vo februári 1942 formácia získala štatút dobrovoľníckej jednotky v rámci Zbraní SS, do jej radov nevstupovali už len pytlíci. V *sonderkomande* sa začínali objavovať tres-

¹⁴KRÜGER, Friedrich Wilhelm (1894 – 1945): Šéf výcviku SA, *SS-Obergruppenführer*. Zúčastnil sa prvej svetovej vojny ako poručík, bol viackrát ranený. V roku 1920 príslušník *Freikorps Lützow*. V rokoch 1920 – 1923 činný ako kníhkupec. V rokoch 1924 – 1928 riaditeľ a člen predstavenstva berlínskej firmy na odvoz odpadu *Berliner Müllabfuhr AG*. Od roku 1929 člen NSDAP, v roku 1931 SS, od apríla do júla 1932 SA ako veliteľ SA – skupina Východ; v júli 1932 až júni 1933 vodca skupinového štábu SA pre zvláštne použitie. Od 1. 7. 1933 do 25. 1. 1935 bol šéfom vzdelávania SA. Od roku 1935 v štábe ríšskeho vodcu SS, povýšený na *SS-Gruppenführer*a v Hlavnom úrade SS. Po vypuknutí vojny v roku 1939 bol vyšším dôstojníkom SS a políciou pri vojenskom veliteľovi v Lodži, koncom roku 1939 vyšším dôstojníkom SS a políciou v Generálnom gubernáte, kde v roku 1942 pôsobil aj ako štátny tajomník pre bezpečnosť. 20. 11. 1943 bol odvolaný pre neustále kompetenčné spory s guvernérom Hansom Frankom. Od 20. 5. 1944 bol veliteľom 6. horskej divízie *SS Nord*; 28. 6. 1944 poverený velením 5. horského zboru SS. Podľa potvrdenia súdu zomrel po nemeckej kapitulácii, či však podľa jeho zraneniu alebo spáchal samovraždu, zostalo nevyjasnené.

¹⁵*SS-Oberführer* dr. Oskar *Dirlewanger*, ref 3.

¹⁶Návrh listu Bergera Himmlerovi, 17. 6. 1942. TWC, zv. 13., 1., s. 514.

¹⁷*Die Sturmbrigade Dirlewanger*. Dostupné na: <http://www.balsi.de/SS-dirlewa> (15. 1. 2003); MICHAELIS, ref 12, s. 133.

¹⁸JÜTTNER, Hans (1894 – 1965): Šéf Hlavného veliteľského úradu SS, *SS-Obergruppenführer*. Ako dobrovoľník sa zúčastnil prvej svetovej vojny. V roku 1920 bol prepustený z armády v hodnosti nadporučika. Následne pracoval ako obchodný zamestnanec, od roku 1928 samostatný obchodník. V roku 1933 univerzitný učiteľ športu vo Vratislave. V tom istom roku vstúpil do SA, činný vo Vysokoškolskom úrade SA. V roku 1934 vedúci vzdelávania SA v Mníchove. V máji 1935 prešiel k *SS-Verfügungstruppe* (SS – VT) v Mníchove. 1. 9. 1936 bol preložený ako *SS-Sturmbannführer* na inšpekciu SS – VT v Berlíne. V roku 1939 inšpektor záložných oddielov SS – VT – divízie, začiatkom roku 1940 na Veliteľskom úrade SS – VT. Od leta 1940 bol štábnym šéfom novozaloženého Hlavného veliteľského úradu SS, ktorý bol zodpovedný za organizačné a správne vedenie Zbraní SS. V júni 1942 bol povýšený na *SS-Obergruppenführer*a a generála Zbraní SS. Od januára 1943 bol šéfom Hlavného veliteľského úradu SS. S vymenovaním Himmlera za šéfa armádnej výzbroje a veliteľa záložnej armády 21. 7. 1944 sa stal jeho zástupcom v tejto veliacej oblasti.

¹⁹*SS-Oberführer* dr. Oskar *Dirlewanger*, ref 3.

taní príslušníci Zbraní SS, ktorí prichádzali, buď priamo z jednotiek, alebo z trestného tábora Zbraní SS Danzig – Matzkau. V trestaneckej formácii Dirlewanger existovala netradičná škála hodnostných označení bývalých dôstojníkov a poddôstojníkov Zbraní SS a Wehrmachtu degradovaných za priestupky a prečiny. Tak napr. velením skupiny, vlaku alebo roty sa poverovali degradovaní dôstojníci SS. Aby sa rozlišovala ich hodnosť, nosili strieborné, neskôr jednoduché biele pásy na manžete ľavého rukáva vrchnej časti uniformy: veliteľ skupiny jeden pás, veliteľ vlaku dva pásy a veliteľ roty tri pásy.²⁰

V Bielorusku *SS-Sonderkommando Dirlewanger* podliehalo striedavo, buď pod vyššieho dôstojníka SS a polície Rusko – Stred alebo veliaceho generála a veliteľa v tyle armádnej oblasti 102. Dovedna bolo nasadené v 37 uskutočnených protipartizánskych akciách od februára 1942 do mája 1944.²¹

Jednou z takýchto akcií bola *akcia Hermann*, prebiehajúca od 15. júla do 5. augusta 1943, v oblasti pôsobnosti Pohotovostnej skupiny B. V rámci nej bola prepadnutá obec Dory.²² Jednotka obkľúčila obec, ženy a deti vohnali do malého dreveného kostola, a ten podpálili. Zahynulo 257 osôb, z toho 196 našlo smrť v horiacom kostole. Formálnym dôvodom tejto akcie bolo, že obyvatelia obce údajne ukrývali v kostole potraviny pre partizánov.

Na základe dôkladného výskumu viacerých historikov sa potvrdilo, že Wehrmacht sa priamo *akcie Hermann* a masakru v Doroch nezúčastnil. Túto akciu očividne mali na svedomí jednotky SS a Dirlewangerov oddiel. Pretože sa väčšina akcií v Bielorusku v rokoch 1942 a 1943 uskutočnila za účasti armády, je viac ako pravdepodobné, že armáda o tejto akcii vedela. Isté je, že armáda bola informovaná až po akcii.

Denné hlásenie *1. roty Zvláštneho práporu SS Dirlewanger* z 23. júla 1943: „Z bezpečnostných dôvodov boli zlikvidované Dory, Srednie, Siolo, Dubovce po odvlečení práceschopných.“²³

Hlásenie zo 6. augusta 1943 predsedovi Bieloruskej rady pri generálnom komisárovi pre Bielorusko: „V druhej polovici mesiaca júl uskutočnili nemecké jednotky SS v kraji Vološin čistovacu protipartizánsku akciu. Pri tom vypálili v správnom okrese Pieršaj obce Dory, Dubovce... vrátane obyvateľstva. Jednotky SS neuskutočnili nijaké vyšetrovanie, ale vohnali obyvateľov, predovšetkým starcov, ženy a deti do jednotlivých domov a zapalovali ich. V Doroch vohnali obyvateľov do kostola a podpálili ho.“²⁴

Každý deň bola vypálená najmenej jedna obec, obyvateľstvo vyvraždené. Bývalý príslušník jednotky v roku 1963 pred kriminálnou políciou Wanne – Eickel vypovedal: „Keď bol (Dirlewanger) na svojom krídle (v lietadle Fieseler Storch) ostrelovaný, pilota som nepoznal, pozoroval dediny a potom sa previedla akcia. Pri týchto akciách sa dediny obkľúčovali a podpaľovali. Zajatci sa nebrali. Strieľali sa teda aj ženy a deti alebo boli všelijako pozabíjaní.“²⁵

Dňa 25. júla 1943 oznámil krajský poľnohospodársky vedúci z Vološina oblastnému hospodárovi vo Vilejke, oblasť Molodečno: „22. júla ma upovedomil Sonderführer Flöther (31. strelecký pluk polície, 3. prápor) z Pieršaje, že osadu obce a obec samotnú obsadila skupina Dirlewanger a je potrebný zásah ohľadom prevedenia evidencie. Každá námietka bola bezvýsledná. Podľa doteraz predložených správ bolo 11 osád vyludnených a vypálených. Mesto Pieršaj uniklo vypáleniu len na zásah majora III. práporu, ktorého ubytovanie sa tam nachá-

²⁰MICHAELIS, ref 12, s. 134.

²¹Tamže, s. 138-165.

²²HESSE, E.: Der sowjetische Partisanenkrieg 1941 – 1944 im Spiegel deutscher Kampfweisungen und Befehle. In: Studien und Dokumente zur Geschichte des 2. Weltkrieges, zväzok 6. s. 282.

²³KLAUSCH, H. P.: Antifaschisten in SS – Unifor. Schicksal und Widerstand der deutschen politischen KZ – Häftlinge, Zuchthaus – und Wehrmachtsgefangenen in der SS – Sonderformation Dirlewanger. Bremen 1993, s. 65.

²⁴Wehrmachtsverbrechen. Dokumente aus russischen Archiven. Kolín nad Rýnom 1997, s. 128.

²⁵MICHAELIS, ref 12, s. 157.

dzalo. Z mesta samotného boli všetci zamestnanci a pracovníci štátneho majetku, obecnej správy, mliekárne, ako aj ostatné práceschopné obyvateľstvo odvedené na práce do Ríše. Všetky napomínania, aby mi ponechali ľudí, ktorých potrebujem na pokračovanie práce, zostali bez úspechu... Pokiaľ sa dobytok nenachádzal vonku, bol strieľaný, upálený alebo odvedený ako korisť jednotkou Dirlewanger.

Spôsob, akým skupina Dirlewanger previedla akciu, mal za následok, že obhospodarovanie mnohých osád je otázne kvôli chýbajúcim ľuďom a budovám, ostatné osady, ktoré majú ešte budovy, sú však kvôli chýbajúcim ľuďom ťažko ochromené... celý správny aparát obce chýba, obyvateľstvo samotné je ale úplne vydesené.²⁶

Táto správa poukazuje, že O. Dirlewanger neraz nekooperoval s úradmi, s ktorými spolupracovať mal. Brutálnym spôsobom boja a nasadenia zabraňoval tiež potrebnému poľnohospodárskemu využitiu obsadených území.

Počas nasadenia jednotky v Bielorusku sa k nej pričlenili dve pomocné roty zložené z Rusov a Ukrajincov. Na skúšku boli nasadení prví traja väzni z koncentračného tábora.²⁷ 12. novembra 1942 sa sonderkomando preformovalo na *Zvláštny prápor SS Dirlewanger*. Silu jednotky predstavovalo asi 700 mužov. Členil sa na štáb, dve nemecké a dve ruské roty. Dňa 26. januára 1943 obdržali príslušníci jednotky vlastné golierové výložky: horizontálne umiestnený ručný granát s rúčkou medzi skríženými karabínami.²⁸

Od mája 1943 nasledovalo na základe výberu väzňov²⁹ vo všetkých koncentračných táboroch ich umiestnenie a výcvik v koncentračnom tábore Sachsenhausen. Z nich bolo približne 350 prevezených cez Minsk do Osipoviči, súčasne so 150 pytlíkmi. Bojový zväzok sa od toho času delil na jednu nemeckú rotu (pechota), jednu nemeckú batériu a nemecký motorový strelecký vlak, tri ruské roty a jeden ukrajinský vlak, spolu 720 mužov. Straty od februára 1942 do augusta 1943 činili 92 mŕtvych, 218 ranených a 8 nezvestných.³⁰ Rozkazom H. Himmlera z 10. augusta 1944, ktorým sa jednotka preformovala na *Zvláštny pluk SS Dirlewanger*³¹, boli k bojovému zväzku pridelení strelci z trestaneckého tábora SS a polície Dachau, ktorí boli odsúdení kvôli kriminálnym deliktom. Služobný čas strávený v Zvláštnom pluku SS Dirlewanger sa nerátal ako vojenská služba. Títo delikventi boli považovaní za vojakov druhej triedy. Ku koncu roka 1943 ich nahrádzali kriminálnici z koncentračných táborov.

Od 14. novembra 1943 bol Dirlewangerov pluk nasadený na strednom úseku frontu južne od Kozari a na prelome rokov 1943/44 sa zúčastnil obranných bojov pri Berezanskom jazere.

Za účelom zvýšenia stavu *Zvláštneho pluku SS Dirlewanger* na 1 200 mužov, vydal H. Himmler 19. februára rozkaz, na základe ktorého bolo vybraných asi 800 kriminálnikov.³² Podľa tohto rozkazu naborová akcia ešte nemala zahŕňať politických väzňov a kľúčové sily zbrojárskech podnikov koncentračných táborov.³³ Dodatočne sa robil výber z delikventov z trestného tábora Zbraní SS Danzig – Matzkau.

Na jar 1944 sa jednotka zúčastnila protipartizánskych akcií v oblasti Ušači, pri Lepele a severne od železničnej trate Minsk – Borisov. Štáb pluku a 1. prápor sídlili v Usde, 2. prápor

²⁶Wehrmachtsverbrechen, ref 24.

²⁷Die Sturmbrigade Dirlewanger. Dostupné na: <http://www.balsi.de/SS-dirlewa> (15. 1. 2003); AUERBACH, ref 8, s. 250-263.

²⁸Tamže; SEIDEL, J.: Das grosse Dilemma Leipziger Antifaschisten in der SS-Sturmbrigade Dirlewanger. Schkeuditz 1999, s. 39.

²⁹Jednalo sa predovšetkým o profesionálnych zločincov a asociálov.

³⁰Die Sturmbrigade, ref 27.

³¹Tamže; SEIDEL, ref 28. Michaelis uvádza dátum 12. 5. 1944. Pozri MICHAELIS, ref 12, s. 165.

³²AUERBACH, ref 8, s. 250-263.

³³Rozkaz z 19. 2. 1944 RfSS RF/M. 35/26/44g: „Z asociálov a profesionálnych zločincov v koncentračných táboroch vo veku 17 až 35 rokov, v niektorých prípadoch až do 40 rokov, má SS-Obersturmbannführer Dirlewanger vybrať tých, ktorí sa dobrovoľne prihlásia na front za účelom svojej rehabilitácie.“ KLAUSCH, ref 23, s. 90; AUERBACH, H.: Konzentrationslagerhäftlinge im Fronteinsatz. In: Miscellanea. Stuttgart 1980, s. 63.

v Saboloti. Doplnenie zálohami nasledovalo 6. júna 1944, tentokrát väzňami z koncentračného tábora Buchenwald.³⁴ Cudzinci v pluku už nepôsobili.

Až na začiatku sovietskej letnej ofenzívy, začala 22. júna 1944, bol pluku pridelený jeden prápor moslimských dobrovoľníkov, predovšetkým Turkmánov a Uzbekov. Ten sa však po ústupe odčlenil od pluku a neskôr vo Varšave spadol pod veliteľa ruskej 29. divízie SS Bronislava Kamiňského.³⁵

Zvláštny pluk SS Dirlewanger bol nasadený v rámci *bojovej skupiny von Gottberg*³⁶, ktorá mala najprv za úlohu zaisťovať oblasť Nalibockého lesa západne od Minska. Neskôr sa jednotka zúčastnila bojov pri Grodne a koncom júla 1944 opustila bojovú skupinu *von Gottberg* a premiestnila sa na krátky odpočinok do východného Pruska v priestore Lycka (poľsky Oleck).

Na zasadaní župných vedúcich 3. augusta 1944 v Poznani H. Himmler referoval o pluku. Aj tu sa ukázalo, tak ako v mnohých iných prípadoch, že sa vo veciach nie celkom dokáže vyskúšať. *SS-Sonderkommando Dirlewanger* sa vytvorilo na jeho rozkaz už v roku 1940. Bagatelizovanie „týchto slušných a statočných mužov“ pravdepodobne súvisí s tým, že Himmler bol za zostavenie tejto jednotky často napádaný zo strany Wehrmachtu, NSDAP i samotných SS. H. Himmler vo svojej reči vyzdvihol O. Dirlewangera za jeho „zásluhy“: V roku 1941 som zostavil pluk pytlíakov Dirlewanger. Dirlewanger je statočný Šváb, bol desaťkrát ranený, je originál. Od Vodcu som dostal povolenie vyťahnúť z väzníc Nemecka všetkých pytlíakov, ktorí sú lovcami so strelnou zbraňou, teda žiadni okári a stavači pascí. Bolo ich približne 2 000. Z týchto slušných a statočných mužov zostalo nažive bohužiaľ len 400. Tento pluk som vždy dopĺňal podmienčne odsúdenými príslušníkmi Zbraní SS. Pretože my v SS máme nesmierne tvrdú súdnu právomoc ... Ak by ani tá nepostačovala, Dirlewangerovi som povedal: Dávajte pozor, vyhľadávajte najvhodnejších z našich väzňov v koncentračných táborov, z profesionálnych zločincov. Jednanie v pluku je samozrejme v mnohých prípadoch, povedal by som, stredoveké, bitie atď. Alebo ak niekto zapochybuje, že či vyhráme vojnu, padne namieste mŕtvy. Ináč sa s takými ľuďmi nedá zachádzať. Tento pluk vyšiel z obkľúčenia s 1 200 mužmi, s 1 000 Turkménmi; pochodujúc cez Rusov prišli tí, ktorí šesť týždňov predtým boli v koncentračnom tábore, poslušne späť. Rovnako vystrojení všetkým.“³⁷

V čase vypuknutia Varšavského povstania bola Dirlewangerova jednotka dislokovaná v priestore Lyck (Oleck), 28 km západne od mesta Suwalki. Samotného O. Dirlewangera pozval

³⁴Die Sturmbrigade, ref 27.

³⁵KAMIŇSKI, Bronislav (? – 1944). Veliteľ 29. divízie SS. Bol pri všetkých premenách jednotky, od organizácie RONA (Russkaja Osvoboditel'naja Narodnaja Armija) po brigádu, rozšírenú v roku 1944 na 29. divíziu SS. Jeho kozákom nemecké velenie osobitne povolilo mať pri sebe kočujúcich rodinných príslušníkov, dokonca s dobytkom. Od 30. 7. do polovice augusta 1944 sa mnohí z nich presúvali z Horného Sliezska a ZSSR cez Slovensko do tylových priestorov za frontovými líniami. Kamiňského dal SS-Obergruppenführer Erich von dem Bach – Zelewski odsúdiť na trest smrti zastrelením za finančné machinácie, opakované lúpeže a korisťnícke rekvirácie. Kamuflážne tvrdenia nacistickej propagandy a niektorých povojnových memoárov boli prekrútením skutočnosti. Nebol totiž popravený za to, že sa dopustil krádeží a vražd na civilnom obyvateľstve, ale pretože „lúpil do vlastného vrecka“, namiesto toho, aby tak robil v prospech Ríše, Wehrmachtu a SS ako ostatní. Kamiňského nástupca H. Jürs musel 5. 10. 1944 odísť z Bratislavy bez stretnutia s Höflem, s ktorým chcel prerokovať odchod, resp. ubytovanie svojej divízie na Slovensku. Kozácky zväzok bol už o niekoľko týždňov rozpustený pravdepodobne pre veľmi zlú disciplínu a odhliadnuc od vražd stoviek Varšavčanov, mal mizivé výsledky v bojovej činnosti. Jeho príslušníci boli rozptýlení do viacerých, predovšetkým vlasovovských, jednotiek a 30. divízie SS (ruská č. 2).

³⁶Velil jej SS-Obergruppenführer Kurt von Gottberg. GOTTBURG, Kurt von (1896 – 1945). Počas prvej svetovej vojny bol dôstojníkom *kyrysnického pluku gróf Wrangel* a 1. pešieho gardového pluku. 1. 3. 1932 vstúpil do NSDAP, 20. 7. toho istého roku do SS. V roku 1937 sa stal šéfom Osídľovacieho úradu na Hlavnom rasovom a osídľovacím úrade v Berlíne. Od októbra 1940 do júla 1942 bol šéfom Evidenčného úradu na Hlavnom úrade SS. Nasledovalo nasadenie ako vyšší dôstojník SS a polície Bielorusko a od marca 1943 ako SS-Gruppenführer bol zástupcom vyššieho dôstojníka SS a polície Rusko – Stred a generálneho komisára Bieloruska. V júni 1944 bol ako vyšší dôstojník SS a polície Rusko – Stred povýšený na SS-Obergruppenführera. Po ústupe z Ruska prevzal ako veliaci generál velenie nad 12. armádnym zborom SS. V zajatí vo Flensburgu spáchal samovraždu.

³⁷BUTLER, R.: Černí andělé. Praha 1996, s. 178; MICHAELIS, ref 12, s. 168-169; SS-Oberführer, ref 3.

H. Himmler do Poznane. Tam sa uskutočnila prvá porada, ktorej sa zúčastnili aj B. Kamiński a Heinrich – Friedrich (Heinz) Reinefarth.³⁸ H. Himmler akciou vo Varšave poveril SS-Obergruppenführera a šéfa Protipartizánskych bojových zväzkov SS Ericha Bacha von dem Zellewskiego.³⁹

O. Dirlewanger dostal rozkaz na odchod do Varšavy 4. augusta 1944 a 1. prápor pod velením SS-Obersturmführera Maiera s počtom 365 mužov⁴⁰ dorazil toho istého dňa do mesta. Iné zdroje uvádzajú početný stav 1. práporu: 16 dôstojníkov, 865 poddôstojníkov a vojakov (v skutočnosti to bol stav celej jednotky – pozn. M. S.). 2. prápor sa presunul do Varšavy po 15. auguste.⁴¹

O pomeroch v jednotke počas Varšavského povstania hovorí svedectvo jedného z príslušníkov jednotky. Každý z vojakov formácie disponoval dvoma granátmi, 120-timi nábojmi do karabíny, každá rota mala k dispozícii dva valce a dve debničky munície, sedem plameňometov. Pri každejrote boli umiestnení štyria ženisti a disponovali výbušninami podľa potreby. Štáb (tvorili ho piati dôstojníci) 1. roty 1. práporu sídlil v nemocnici. Dôstojníci podľa výpovede osobne oddielom nevelili, ale opíjali sa na svojom veliteľskom stanovišti. Aj samotné mužstvo dostávalo prídel alkoholu, a to liter vodky na sedem osôb. Bojové straty sa dopĺňali väzňami.⁴²

Nemecký hlavný útok začal 12. augusta 1944 bojom o Staré mesto. Povstanci sa opevnili za hrubými múrmi stredovekých budov a bránili meter za metrom so všetkým vypätím síl. Straty nemeckých vojsk boli enormné, v ich radoch bojovalo veľké množstvo starších ročníkov. Chýbajúci výcvik takmer u všetkých nasadených jednotiek drasticky zvyšoval ich straty.

Bývalý príslušník SS, ktorý zažil boje o Varšavu, spomína na spôsob boja Dirlewangerovej jednotky: „Na mieste bojov, ktoré boli mimoriadne kritické a kde hrozil prielom, sa skôr či neskôr objavila jednotka Dirlewanger. Dirlewanger bol chlapík s vyslovene pozoruhodným výrazom tváre podvodníka. V normálnych časoch by dal každý štátu verný, či už súkromník alebo policajt, tohto netvora zadržať a posadiť ho za mreže, obžalovať ho! Táto zberba bojovala s neuveriteľnou tvrdosťou a bez pardónu ... Bojovalo sa o akýsi dom vo Varšave ... Tu si niekto spomenul na Dirlewangerovu zberbu. Zväzok sa približoval, pozeral a útočil. Takto uháňalo 50 mužov cez ulicu. Z toho asi 30 ľudí zostalo ležať a už sa viac nepohli. Zvyšok zmizol v dome a v nasledujúcich desiatich minútach lietali z okien tretieho a štvrtého poschodia mŕtvol a žijúci. Dirlewangerovi muži sa nezdržovali žiadnymi dlhými rečami. Takto sa čistili domy vo Varšave.“⁴³

³⁸REINEFARTH, Heinrich – Friedrich (1903 – 1979): SS-Gruppenführer a generálporučík polície. Člen NSDAP od 1. 8. 1931, toho istého roku vstúpil do SS. V roku 1939 povolaný ako záložník do vojska. Za ťaženie do Poľska získal Železný kríž II. triedy. Po francúzskom ťažení bol ako prvý príslušník Zbraní SS vyznamenaný Rytierskym krížom. Od apríla 1942 do apríla 1943 bol generálnym inšpektorom v Protektoráte Čechy a Morava, od apríla do septembra 1943 šéfom Úradu správy a práva pri Hlavnom úrade Poriadkovej polície. Od 29. 1. 1944 vyšší dôstojník SS a polície vrchného úseku Warthe (Poznaň). Počas Varšavského povstania veliteľ bojovej skupiny *Reinefarth*. Od decembra 1944 do februára 1945 veliaci generál 18. armádneho zboru SS, vo februári až marci 1945 veliteľ pevnosti Küstrin an der Oder a od marca veliaci generál 14. armádneho zboru SS. Po vojne vypovedal ako svedok pred Norimberským medzinárodným tribunálom. Poľská vláda žiadala o jeho vydanie, avšak bez úspechu. V roku 1951 sa stal starostom mesta Westerland na ostrove Sylt v SRN v roku 1961 poslancom v Krajskom sneme spolkovej krajiny Schleswig – Holstein.

³⁹BACH – ZELEWSKI, Erich von dem (1899 – 1972): Po účasti v prvej svetovej vojne bol v rokoch 1919 – 1924 príslušníkom Reichswehru. V roku 1930 vstúpil do NSDAP a rok neskôr do SS. Od roku 1938 bol ako SS-Gruppenführer vyšším dôstojníkom SS a polície vo vrchnej oblasti SS Juhovýchod (Sliezske). Od 22. 6. 1941 vyšší dôstojník SS a polície Rusko – Stred. 21. 6. 1943 ho Himmler vymenoval za šéfa protipartizánskych bojových zväzkov SS. V auguste 1944 poverený potlačením Varšavského povstania. Bol jedným zo svedkov v Norimberskom procese proti hlavným vojnovým zločincom.

⁴⁰MICHAELIS, ref 12, s. 171.

⁴¹SS-Oberführer, ref 3.

⁴²Výpoveď lotyšského väzňa a príslušníka *Zvláštneho pluku SS Dirlewanger* Imantsa Gudscheho. Pozri SS-Oberführer, ref 3.

⁴³MICHAELIS, ref 12, s. 173.

Dňa 2. septembra skončil boj o Staré mesto a 3. októbra 1944 sa poľské jednotky napokon vzdali.

Celková bilancia jednotky počas Varšavského povstania: K 5. augustu 1944 mala formácia 881 osôb. Po doplnení záloh o 2 500 mužov bol jej stav 3 381 mužov. Boje vo Varšave prežilo 648 osôb, padlo 2 733. V percentuálnom vyjadrení straty jednotky činili 315 %!⁴⁴

Dirlewangerovi vojaci dobre vedeli, čo je v hre a nemali čo stratiť. Bolo im povedané, že ak ustúpia, pošlú ich späť do tábora a ak sa dostanú do poľského zajatia, Poliaci ich bez milosti zastrelia. Rovnako im bolo prisľúbené, že tým, ktorí dostanú za chrabrosť Železný kríž II. triedy, zahľadia predchádzajúce tresty a prehrešky. Počas Varšavského povstania sa jednotka dopúšťala takých zverstiev, že šéf generálneho štábu pozemných vojsk Heinz Guderian sa u A. Hitlera domáhal stiahnutia jednotky z východného frontu. K tomu nedošlo. Ba dokonca aj ostatní príslušníci SS sa striasli už pri samotnom vyslovení mena jednotky. Po vojne sa šéf štábu E. von dem Bacha – Zelewského Ernst Rode, súdený v Poľsku, o formácii vyjadril: „*Skôr húf sviň ako vojac i ...*“⁴⁵

Za účasť na potlačení Varšavského povstania bol O. Dirlewanger 12. augusta 1944 povýšený do hodnosti SS-Oberführer a 30. septembra toho istého roku vyznamenaný za „zaslúhy“ Rytierskym krížom.⁴⁶

Dňa 16. októbra 1944 prijal O. Dirlewanger v Krakove na hrade Wawel Hans Frank a vykonal slávnostnú prehliadku vybranej časti jednotky. Krátko predtým bola formácia preložená na Slovensko, kde sa mala zúčastniť záverečnej nemeckej ofenzívy proti centru Slovenského národného povstania.

O premiestnení jednotky sa rozhodlo už začiatkom októbra 1944 na základe požiadavky nemeckého veliteľa na Slovensku SS-Obergruppenführera a generála Zbrani SS Hermanna Höfleho⁴⁷ o ďalšie posilnenie nemeckých oddielov na Slovensku. Po rozhovoroch povolil H. Himmler 5. októbra 1944 nasadenie *Zvláštného pluku SS Dirlewanger* na Slovensku spolu s *18. dobrovoľníckou divíziou* tankových granátnikov SS *Horst Wessel* a *14. divíziou granátnikov SS Galizien*.⁴⁸ H. Höfle spočiatku s Himmlerovým návrhom nesúhlasil a odmietal nasadenie Dirlewangerovej jednotky vo svojej operačnej oblasti. H. Himmler mu oponoval tým, že o jednotke nemá celkom správnu predstavu, a že už nemôže zmeniť naplánovaný presun formácie z dôvodu nedostatku iných síl.⁴⁹

⁴⁴AUERBACH, ref 8; Pozri aj http://www.wilk.wpk.p.lodz.pl/~whatfor/cv_dirlewang.htm (15. 1. 2003).

⁴⁵SS-Oberführer, ref 3.

⁴⁶Oskar Dirlewanger. Dostupné na: <http://www.ritterkreuztrager.de> (15. 1. 2003).

⁴⁷HÖFLE, Hermann (1898 – 1947): SS-Obergruppenführer a generál Zbrani SS. Počas základnej prezenčnej služby sa rozhodol pre dôstojnícku kariéru. 1. 9. 1919 podporučík 8. bavorského kráľovského pluku. V rokoch 1917 – 1934 dôstojník nemeckej armády. 1917 – 1918 bojoval na južnom fronte ako poručík poľného leteckého oddielu von Manna. Po skončení prvej svetovej vojny slúžil v rôznych vojenských jednotkách a útvaroch, ktorým velil F. X. von Epp. Osobný priateľ E. Röhma a H. Himmlera. Aktivista paramilitantného spolku Reichskriegsflagge v Mníchove. Patril k skupine zakladateľov SA. V roku 1932 si urobil štátnicu diplomovaného tľmočníka španielčiny. V rokoch 1934 – 1937 veliteľ automobilových oddielov v NSKK. 1937 – 1939 vojenský poradca a inštruktor pre výcvik jednotiek Frankovej armády v Španielsku. Od roku 1937 člen NSDAP. 1939 – 1943 inšpektor pre výcvik NSKK v Mníchove a Berlíne. 1. 7. 1943 na vyžiadanie Himmlera prevzatý do SS ako skupinový náčelník SS a generálporučík polície. Od polovice septembra 1944 až do apríla 1944 nemecký veliteľ na Slovensku. Dosadený namiesto G. Bergera. Zástanca likvidácie povstaleckej armády a partizánov následnými trestnými akciami policajno-bezpečnostných zložiek. 30. 10. 1944 jeden z hlavných účastníkov slávnostného vyznamenávania nemeckých a slovenských formácií nasadených pri potlačení SNP. Riadil ústup a evakuáciu nemeckých a slovenských vojenských jednotiek pred príchodom ČA do Rakúska a Protektorátu. 3. 12. 1947 Národným súdom odsúdený na trest smrti povrazom.

⁴⁸MICHAELIS, ref 12, s. 177.

⁴⁹PREČAN, V.: Slovenské národné povstanie. Dokumenty. Bratislava 1965, dok. č. 587, s. 1092, dok. č. 592, s. 1140. V liste Höflemu zo 14. 1. 1945 Himmler charakterizoval brigádu SS Dirlewanger ako „húf trestancov a zločincov so slabým vedením“.

Predvoje *Zvláštneho pluku SS Dirlewanger* prišli na Slovensko už 14. októbra 1944⁵⁰, celková sila pluku predstavovala 4 000 mužov s tromi batériami.⁵¹ Vloženie pluku 16. októbra 1944 v Diviakoch pri Štubnianskych Tepliciach sprevádzalo bombardovanie a ostreľovanie palubnými zbraňami, ktorým disponoval 1. československý stíhací pluk,⁵² a nasledujúceho dňa zaujala jednotka svoje pozície v priestore Ružomberok – Biely Potok, kde nahradila *bojovú skupinu Schäfer*. 18. októbra 1944 zaútočil pluk na vrch Ostrô, avšak po štyroch hodinách tvrdého boja sa musel stiahnuť. Jednotky majora Vesela udržali svoje pozície aj pred novým protivníkom. 22. októbra zaútočil zosilnený prápor pluku Dirlewanger na pozície *partizánskej brigády Stalin* v Necpalskej doline, kde narazil na tuhý odpor jednotiek jej veliteľa kapitána Jegorova. Druhý zosilnený prápor stroskotal na húževnatej obrane 6. taktickej skupiny južne od Bieleho Potoka.⁵³ Časť oddielov Dirlewangerovho pluku 23. októbra zlomila tvrdý odpor 6. taktickej skupiny južne od Bieleho Potoka, kým druhá časť pluku v Necpalskej doline, vo veľmi ťažkých terénnych a poveternostných podmienkach, sa len veľmi pomaly prebýjala vpred, narážajúc na sústavný odpor Jegorovovej partizánskej brigády. Za týždeň ťažkých bojov sa Dirlewangerovým oddielom podarilo postúpiť sotva o šesť kilometrov.⁵⁴ Nasledujúci deň Dirlewangerova skupina pri Bielom Potoku dobyla ďalšie pozície, chytila niekoľkých zajatcov, ukoristila niekoľko mínometov. V Necpalskej doline sa druhá skupina len s veľkými obtiažami prebýjala vpred, na základe čoho H. Höfle správne usudzoval, že sa Jegorovova brigáda snaží uniknúť do neschiedného terénu Veľkej Fatry a Nízkych Tatier.⁵⁵ 26. októbra sa časti Dirlewangerovho pluku prebojovali do okolia Liptovskej Osady po tvrdých stretoch so 6. taktickou skupinou a západná skupina tohto zoskupenia dosiahla kopcovitý terén západne od Liptovskej Revúcej. Týmto manévrom pluk ovládol cestu Staré Hory – Liptovská Revúca.⁵⁶ Nasledujúci deň Dirlewangerove oddiely uzatvorili ústupové cesty v okolí Liptovskej Osady a Liptovskej Revúcej a krvavo potlačili snahy povstalcov o prielom.⁵⁷ Aj v ďalších dňoch jednotka očisťovala tento priestor od zvyškov povstaleckej armády a partizánskych oddielov. Začiatkom novembra 1944 sa Dirlewangerove oddiely zúčastnili protipartizánskej očisťovacej akcie v priestore západnej a centrálnej časti južnej strany Nízkych Tatier.⁵⁸

Koncom novembra 1944 bol *Zvláštny pluk SS Dirlewanger* preložený do oblasti Hornej Nitry a zúčastnil sa pod velením nemeckého veliteľa na Slovensku akcie proti tamojším partizánom. 28. novembra zaútočili oddiely jednotky na *partizánsky oddiel Vtáčnik* v Bakošovej doline a prečesali okolité lesy a horské hrebene. 6. decembra jednotku obkľúčili pri Andrášovej partizáni a počas nasledujúcich troch dní v priestore 20 km severne od Nitry ju zničili.⁵⁹

Počas týchto akcií dochádzalo neustále k násilnostiam a výčinom Dirlewangerových vojakov. Úradovňa Sicherheitsdienst (SD) v Trenčíne 9. decembra 1944 hlásila: „Zlé správanie Dirlewangerových príslušníkov, napr. v Jastrabom, viedlo k nespočtým sťažnostiam. Mnohí príslušníci SS sa chovali horšie ako partizáni, vtrhli do obchodov, sami sa obsluhovali bez toho, aby zaplatili, od obyvateľstva požadovali jedlo a nápoje. Odviedli mužov a potom chceli spať so ženami a niektorým nevinným roľníkom vyzuli topánky a ulúpili všetko, čo mali pri sebe... Trúfalosť tohto v boji osvedčeného a užitočného oddielu, ak nemajú byť popretr-

⁵⁰Tamže, dok. č. 436, s. 695.

⁵¹Tamže, dok. č. 437, s. 696; VENOHR, W.: *Aufstand für die Tschechoslowakei*. Hamburg 1969, s. 253.

⁵²VENOHR, ref 51, s. 254; PREČAN, ref 49, dok. č. 448, s. 709.

⁵³VENOHR, ref 51, s. 264; PREČAN, ref 49, dok. č. 477, s. 743.

⁵⁴VENOHR, ref 51, s. 267; PREČAN, ref 49, dok. č. 485, s. 752.

⁵⁵PREČAN, ref 49, dok. č. 488, s. 756, dok. č. 494, s. 763.

⁵⁶Tamže, dok. č. 499, s. 768.

⁵⁷Tamže, dok. č. 505, s. 775.

⁵⁸HALAJ, D.: *Fašistické represálie na Slovensku*. Bratislava 1990, s. 37; PREČAN, ref 49, dok. č. 529, s. 805.

⁵⁹MICHAELIS, ref 12, s. 178.

hané posledné spojenia s domácim obyvateľstvom, by mala byť čo možno najrýchlejšie potrestaná.“⁶⁰

Dňa 13. novembra 1944 bola jednotka preformovaná oficiálne na *Údernú brigádu SS Dirlewanger*.⁶¹ Hoci jej početný stav dosahoval silu brigády už na začiatku nasadenia jednotky na území Slovenska. Reorganizačné zmeny v brigáde nastali 19. decembra 1944.⁶² Od polovice novembra 1944 do januára 1945 prichádzali do jednotky dobrovoľne donútení politickí väzni, približne 2 000 osôb.⁶³ Prvý transport s politickými väzňami prišiel na Slovensko v noci z 18. na 19. novembra 1944 priamo z koncentračného tábora Sachsenhausen. Väzni boli vysadení v Diviakoch a v priestore Štubnianskych Teplíc prebiehal ich výcvik, samozrejme bez munície.⁶⁴ Tu ich zaradili do Dirlewangerovej jednotky. Celkovú silu brigády vtedy predstavovalo okolo 6 500 mužov a pozostávala z dvoch plukov. Veliteľom 1. úderného pluku bol SS-Sturmbannführer Weisse, veliteľom 2. úderného pluku SS-Sturmbannführer Ehlers, ktorý prišiel zo 4. policajnej divízie SS.⁶⁵ V novozostavenom 2. pluku bol II. prápor sčasti a III. prápor výlučne zostavený z politických väzňov koncentračných táborov v Dachau a Sachsenhausen.⁶⁶

Dr. Buno Wille, ktorý bol odvelený ako sudca SS k brigáde Dirlewanger, vypovedal v roku 1946 o pomeroch v jednotke: „Začiatkom decembra 1944 som prišiel na Slovensko... Jednotka nebola ani svojim zložením, ani svojim velením jednotkou SS, odhliadnuc úplne od formality, že len niekoľkí nosili uniformu SS. Z rôznych Dirlewangerových vyhlásení a pozorovania praxe počas krátkeho času mojej prítomnosti, myslím, že môžem povedať, že ústredný úrad celých Zbraní SS, Hlavný veliteľský úrad SS, nemal nad údernou brigádou moc a veliteľskú právomoc, ale že Dirlewanger všetky otázky týkajúce sa jeho osoby a jednotky prerokúval priamo s Himmlerom, u ktorého požíval celkom prednostné postavenie, SS-Obergruppenführerom A. Nebem z Ríšskeho kriminálneho policajného úradu alebo svojim intímnym priateľom SS-Obergruppenführerom G. Bergerom, ktorý pre neho urobil všetko. Požiadavky a sťažnosti rôznych úradov, medzi nimi aj hlavných úradov, pokiaľ boli neprijemné, Dirlewanger hádzal do koša, pričom sa odvolával na svoje postavenie u Himmlera. Výkon jurisdikcie bol v brigáde otrasný. Súdu SS a polície sa vôbec nepodávali skutkové správy, ale Dirlewanger vybavoval všetko sám, za ďalšieho prekračovania jemu prislúchajúceho práva nad životom a smrťou. Bolo mu jedno, či sa jednalo o ešte bezúhonných alebo už trestaných väzňov koncentračných táborov, bývalých príslušníkov Wehrmachtu alebo Zbraní SS. Ako tresty platili len bitie alebo tresty smrti, vôbec velenie celej jednotky bolo postavené len na bití.“⁶⁷

Začiatkom druhej dekády decembra 1944 sa brigáda Dirlewanger na rozkaz H. Höfleho premiestnila na juh zaist'ovať priestor severne od Balážskych Ďarmôt a II. a III. prápor 2. pluku boli nasadené priamo pri Šahách. Práve tým sa dostali do stredu vojnového diania politicky nezodpovední a vôbec necvičení SS-maní. O. Dirlewanger, vedomý si tohto fiaska, odcestoval ihneď, avšak zbytočne, na veliteľstvo armádnej skupiny *Juh*, aby zabránil nasadeniu oboch práporov.⁶⁸ Armádna skupina *Juh* však už 11. decembra rozkaz potvrdila a pričlenila zosilnený pluk brigády Dirlewanger k armádnej skupine *Fretter – Pico* v priestore Šiah. Zvyšné

⁶⁰Tamže, s. 184.

⁶¹Archív Múzea SNP, f. IX, mikrofilm, príř. č. A 86/75, Denný rozkaz Hlavného veliteľského úradu SS 4213/44 gKds z 13. 11. 1944.

⁶²Tamže, fond IX, mikrofilm, príř. č. A 86/75, Denný rozkaz Hlavného veliteľského úradu SS 4897/44 gKds z 19. 12. 1944.

⁶³MICHAELIS, ref 12, s. 184.

⁶⁴SEIDEL, ref 28, s. 51.

⁶⁵MICHAELIS, ref 12, s. 184.

⁶⁶SEIDEL, ref 28, s. 51.

⁶⁷MICHAELIS, ref 12, s. 185.

⁶⁸Tamže, s. 187.

práporov zostali najprv pod velením H. Höfleho, a boli v priestore Horné Terany a južne od Modrého Kameňa. O štyri dni neskôr ich H. Höfle začlenil do 18. divízie SS *Horst Wessel*, ktorá sa nachádzala v priestore Krupina – Banská Štiavnica.

Dirlewangerove jednotky boli v postupnom štádiu rozkladu. Keď Sovietsi zaútočili na Plášťovce, nasadený prápor brigády SS Dirlewanger panicky utiekol. 18. decembra sa mohol Dirlewanger brániť proti útočiacemu nepriateľovi východne od Demandíc len s niekoľkými rotami. O niekoľko dní neskôr opustili rôzne roty útekem svoje postavenia na Mackovom vrchu severovýchodne od Plášťoviec. Z ďalších Dirlewangerových práporov, predovšetkým z III. práporu 2. pluku, dezertovala väčšina bývalých politických väzňov k Červenej armáde. K 18. decembru 1944 dezertovalo zo 770 politických väzňov takmer 500.⁶⁹

Dňa 28. januára 1945 Údernú brigádu SS Dirlewanger stiahli zo Slovenska a premiestnili na východný front. Jej anabáza na Slovensku skončila. Bývalý nemecký veliteľ na Slovensku Hermann Höfle sa k jej pôsobeniu na Slovensku vyjadril pred Národným súdom v Bratislave: „Keďže brigáda Dirlewanger bola takmer čistou pechotnou jednotkou, nasadil som ju len na uzavretie línie Donovaly – Korytnica – Magurka. Ešte navyše musela najprv prekročiť obtiažny horský terén cez Belú, Ružomberok a Sv. Michal na juhovýchod a juh. Osobitnú účasť na priamom boji proti povstaleckej armáde teda Dirlewanger nemal.⁷⁰ Po skončení povstania sa brigáda stiahla do priestoru Prievidza na ďalší výcvik a doplnenie. Odtiaľ bola zase podriadená ríšskemu vodcovi (SS) ... Dirlewangera, z ktorého taktickými znalosťami som nebol spokojný (nevykonával správne taktické rozkazy, neposlal hlásenia, bol ťažko dosiahnuteľný, korešpondencia s brigádou v porovnaní s inými vojenskými zväzmi mimoriadne líknavá)⁷¹, pričom som mu robil vážne výčitky.“⁷²

Pokiaľ ide o nasadenie dvoch práporov *Údernej brigády SS Dirlewanger* pri Šahách, H. Höfle obvinil zo zlyhania jednotiek O. Dirlewangera⁷³. Ten samotný si bol vedomý nebezpečenstva, ktoré vyplývalo z nasadenia jeho práporov, pretože sa skladali prevažne z politických väzňov koncentračných táborov a snažil sa zakročiť na kompetentných miestach. H. Höfleho viedla k tomuto kroku pravdepodobne snaha zbaviť sa tejto nepohodlnej jednotky. Dirlewanger sa sťažoval SS-Gruppenführerovi Hermannovi Fegeleinovi⁷⁴ (Himmlerov styčný dôstojník v Hitlerovom Hlavnom stane), že mu H. Höfle oneskorene odovzdal delostrelecké tabuľky, čo zapríčinilo zlyhanie jeho práporov.⁷⁵ Dôvody však boli prozaickejšie. Jeho jednotky opustili pozície a časť prebehla k Červenej armáde⁷⁶, resp. ako uviedol H. Höfle vo svojej výpovedi, Dirlewanger zámerne prekrútil fakty.⁷⁷

⁶⁹SEIDEL, ref 28, s. 56.

⁷⁰Höfle zabúda na boje so 6. taktickou skupinou pri Bielom Potoku a v Necpalskej doline s *partizánskou brigádou Stalin*.

⁷¹E. Bach – Zelewski vo svojej výpovedi pred Medzinárodným vojenským tribunálom v Norimbergu uviedol na margo Dirlewangerovej osoby: „Lživé hlásenia boli u neho prirodzené, takže som musel každé overovať.“

⁷²PREČAN, ref 49, dok. č. 587, s. 1097.

⁷³Pozri MICHAELIS, ref 12, s. 185.

⁷⁴FEGELEIN, Hermann (1906 – 1945). SS-Gruppenführer, Himmlerov styčný dôstojník vo vodcovom Hlavnom stane. Po prerušení štúdia v roku vstúpil ako dobrovoľník do jazdeckej eskadrony v Ansbachu, 1927 – 1929 dôstojnícky aspirant v bavorskej krajskej polícii. V auguste 1931 vstúpil do NSDAP, v apríli 1933 do SS. Od januára 1937 vedúci *Hlavnej jazdeckej školy Mnichov (SS – Haupttreitschule München)*. V júni 1941 až máji 1942 nasadený na fronte. Máj až október 1942 inšpektor Jazdecktva a dopravy na Hlavnom veliteľskom úrade SS. Od konca októbra 1943 Himmlerov styčný dôstojník vo vodcovom Hlavnom stane. 27. 4. 1945 zadržaný za svojvoľné opustenie vodcovho bunkru a na druhý deň popravený. V apríli 1950 ho Porotný súd v Mníchove zaradil medzi „hlavných obvinených“. Už v Poľsku sa Fegelein zúčastnil so svojou jazdeckou jednotkou na vraždení Židov. V Bielorusku v lete 1941 mal na svedomí cez 13 700 Židov, ktorí ušli do príjateľských močiarov. Prostredníctvom svojej manželky Gretel Braunovej, sestry Evy Braunovej, mal prístup k vnútornému okruhu okolo svojho švagra A. Hitlera.

⁷⁵PREČAN, ref 49, dok. č. 587, s. 1098.

⁷⁶Pozri MICHAELIS, ref 12, s. 188.

⁷⁷PREČAN, ref 49, dok. č. 587, s. 1098.

Samozrejme, že táto udalosť sa dostala na stôl H. Himmlerovi, ktorý H. Höflemu 14. januára 1945 poslal prostredníctvom svojho osobného kuriéra list, v ktorom mu vyčítal hrubé porušenie svojich rozkazov a oznámil mu, že O. Dirlwanger jemu, Himmlerovi, podrobne hlásil príčinu zlyhania pri Šahách.⁷⁸

Rozhorčený H. Höfle poslal H. Himmlerovi list a v d'alekopise žiadal okamžitú výmenu O. Dirlwanger a jeho brigády, ako aj okamžité začatie trestného konania voči nemu za nepravdivé hlásenie.⁷⁹ H. Höflemu sa síce podarilo dosiahnuť stiahnutie brigády zo Slovenska, avšak Dirlwanger zostal vďaka svojim ochrancom nepotrestaný. I táto, zdanlivo irelevantná, záležitosť dokazuje, aké vzťahy panovali medzi jednotlivými zložkami SS.

Dňa 3. marca 1945 s účinnosťou od 14. februára 1945 nariadil H. Himmler preformovanie brigády Dirlwanger na 36. divíziu granátnikov SS. Za veliteľa divízie bol vymenovaný SS-Brigadeführer Fritz Schmedes⁸⁰. Divízia sa zúčastnila bojov na Odre a neskôr v priestore juhovýchodne od Berlína, kde ju zničili postupujúce sovietske jednotky.

Oskar Dirlwanger padol do francúzskeho zajatia v hornošvábskom Althausene a zomrel 7. júna 1945 vo väzení na následky mučenia. Po fámach, že žije v severnej Afrike, bola jeho mŕtvola v novembri 1960 exhumovaná a identifikovaná.⁸¹

Základ jednotky, ako sa už konštatovalo, tvorili pytliači. Možnosť nasadenia pytliačkov na fronte sa považovala za reálnu z dôvodu skúseností znalosti pohybu týchto ľudí v teréne a so zaobchádzaním so strelnými zbraňami. Ďalej tu existovala možnosť zahľadania trestu v prípade ich osvedčenia. Čiže vedeli za čo bojujú. O. Dirlwanger bol s touto skupinou ľudí do takej miery spokojný, že ich po istom čase premiestnil na najvyššie poddôstojnícke miesta a na prednostné pozície, napr. na štábe. Tak sa dialo hlavne počas prvého roku v Poľsku. V porovnaní s neskorším obdobím v Bielorusku, sa ich rady v tvrdých bojoch značne zredukovali a dopĺňali všelijakou zberbou. Z týchto ľudí, vrátane Dirlwanger a, sa vytvorilo „tvrdé jadro“, z ktorého sa každý zúčastňoval hanebných činov a snažil sa vyťažiť pre seba čo najviac.

Čo sa týka udeľovania vyznamenaní a povýšení v jednotke, bola táto skupina osôb uprednostňovaná. Najväčšiu Dirlwangerovu dôveru si celkom bezpochyby získali pytliači. Počas vojny ich prichádzalo do jednotky čoraz menej, od roku 1944 prakticky žiadni. Tých 50 – 70 mužov, ktorí zostali ešte z počiatočného obdobia jednotky, sa postupom času osvedčili tak, že plnili funkciu veliteľov skupín a vlakov.

Druhú, oveľa väčšiu, skupinu v jednotke tvorili väzni koncentračných táborov. V tejto skupine boli kriminálnici, politickí väzni a potrestaní príslušníci SS. Kriminálnici z koncentračných táborov (vrahovia, lupiči, zloději a násilníci) prichádzali do jednotky od júna 1943 na základe dobrovoľnej prihlášky. Hlavný dôvod týchto, spočiatku dobrovoľných, prihlášok tkvel pravdepodobne vo vidine zdanlivej slobody, avšak u Dirlwanger a to nebolo lepšie, ba pravdepodobne ešte horšie ako v koncentračnom tábore. Podľa neho neboli väzni koncentračných táborov ničím iným, ako vyvrhelmi, ktorých používal ako „kanonenfutter“⁸². Šikanoval ich do tej miery, že niektorí od neho ušli. Keď ich opäť chytili, nechal ich buď ihneď zastreliť,

⁷⁸Tamže.

⁷⁹Tamže, s. 1098-1099.

⁸⁰SCHMEDES, Fritz (1894 – ?): SS-Brigadeführer a generálmajor Zbraní SS a polície. Ako fahnenjunker vstúpil v roku 1913 do 62. východofrízkeho pluku poľného delostrelectva v Oldenburgu. V roku 1914 poručík, počas prvej svetovej vojny slúžil v 84. štrasburskom pluku poľného delostrelectva. V roku 1919 veliteľ dobrovoľníckej batérie Schmedes v rámci Freikorpsu Hasse v Hornom Sliezske. V rokoch 1935 – 1937 štábný dôstojník polície v Erfurte, 1937 – 1938 veliteľ Ochranej polície (Schupo) v Erfurte. Od marca 1939 do júna 1940 štábný dôstojník pri Inšpektorovi Poriadkovej polície (Orpo) v Kasseli. Od 1. 12. 1941 do 10. 6. 1943 veliteľ pluku policajného delostrelectva v 4. policajnej divízii granátnikov SS. Do Zbraní SS vstúpil 1. 4. 1942 ako SS-Obersturmbannführer. Od 10. 6. 1943 do 18. 8. 1943 poverený velením 4. policajnej divízie granátnikov SS. 22. 8. 1944 – 27. 11. 1944 veliteľ 4. policajnej divízie granátnikov SS. Od 15. 2. 1945 veliteľ 36. granátnickej divízie SS. Člen NSDAP.

⁸¹WEISS, ref 7, s. 94; AUERBACH, ref 8, s. 252.

⁸²Slovo používané v žargóne SS. V preklade znamená doslova krmivo pre delá.

alebo ich poslal naspäť do koncentračných táborov, kde ich ako odstrašujúci príklad zabili pred ich spoluväzňami. Mužom chýbal vojenský výcvik. Straty jednotky vyplývali z toho, že vysoké percento nasadených mužov nemalo prakticky žiadne vojenské skúsenosti. Čo Dirlewangerovi vyhovovalo, bola tá skutočnosť, že títo banditi nemali žiadne morálne zábrany pri vykonávaní jeho rozkazov. Následkom asociálneho prostredia a rýchleho striedania vojakov chýbalo v jednotke toľko propagované kamarátstvo a súdržnosť v Zbraniach SS. Len prostredníctvom najprísnejších opatrení (hrozba a vykonávanie telesných trestov a trestov smrti, ktoré sa praktizovali najčastejšie), si O. Dirlewanger mohol do určitej miery udržiavať disciplínu a pokoj v jednotke.

Politickí väzni, v prvom rade komunisti a sociálni demokrati, boli masovo nasadzovaní do jednotky až koncom roka 1944. Tomu predchádzal Dirlewangerov návrh H. Himmlerovi zo 7. októbra 1944 – použiť na doplnenie stavu mužstva politických väzňov.⁸³ Pri určovaní bojaschopnosti väzňov sa postupovalo dosť voľne. Počítalo sa s väzňami do veku 45 rokov, vo výnimočných prípadoch do 50 rokov. Výber uskutočňovali velitelia koncentračných táborov, regrútov ošatili a potom ich všetkých prideliť k *strážnemu práporu Sachsenhausen*. Velenie nového práporu prešlo ihneď pod brigádu Dirlewanger. Poštou boli zaslané predpokladané počty väzňov z jednotlivých táborov. Sachsenhausen 375, Auschwitz 108, Dachau 248, Neuen-gamme 117, spolu 966 väzňov.⁸⁴ Skutočnosť, že títo muži museli vtedy na východnom fronte bojovať na strane svojich dovtedajších utláčateľov a ešte aj v uniformách SS proti svojim „súvercom“, spôsobila, že boli ako vojaci nepoužiteľní. Týmto krokom vedenie SS zrejme sledovalo ideu zbaviť sa svojich politických oponentov a tvrdilo, že je lepšie, ak prídu o život stovky politických väzňov, ako čo len jediný národno-socialisticky zmýšľajúci človek. Skupiny politických vojakov, u ktorých sa už v koncentračnom tábore vytvorilo kamarátstvo, boli, ak to bolo možné, oddelené od ostatných, aby sa nemohli ovplyvňovať. Na druhej strane sa tieto skupiny vždy dopĺňali niekoľkými kriminálnikmi, ktorí fungovali ako špicli a ihneď podávali Dirlewangerovi správy, ak sa stali nejaké mimoriadne udalosti. Sami však nemohli zabrániť počas nasadenia na fronte prechodu stoviek mužov k Červenej armáde. O. Dirlewanger ako presvedčený národný socialista zachádzal s politickými protivníkmi Nemeckej ríše brutálne. Bezdôvodne alebo na základe banálnych dôvodov nechával väzňov mučiť a usmrtiť.

Od polovice roku 1943 Dirlewanger aj potrestaní príslušníci Zbrani SS dostali možnosť rehabilitovať sa v rámci *Zvláštneho pluku SS*. Jednalo sa pritom o ťažké delikty (napr. vražda, usmrtenie, dezercia), za ktoré boli umiestnení v trestniciach. Na druhej strane to boli ľahšie prečiny (napr. falšovanie listín, krádež, priestupok v strážnej službe), pričom týmto delikventom bolo umožnené rozhodnúť sa medzi dvoma eventualitami: buď nastúpiť na výkon trestu alebo sa rehabilitovať v Dirlewangerovom pluku. V prvom prípade išlo o dobrovoľné prihlášky z trestného tábora Zbrani SS Danzig – Matzkau, zatiaľ čo v druhom prípade prichádzali vojaci do formácie priamo z jednotiek. Takmer vždy ale išlo o menšie skupiny. Do septembra 1944 bolo do jednotky začlenených vyše 1 500 mužov z Danzig – Matzkau, bez toho, aby sa ich niekto na to pýtal. Svoje osvedčenie mali dokázať počas nasadenia pri potláčaní Varšavského povstania. Bojová sila a schopnosti boli do určitej miery na relatívne dobrej úrovni, pretože títo muži prešli výcvikom SS a spravidla už viacerými bojiskami. Viacerí z nich dostali už viaceré vyznamenania pred rozsudkom. Skúsenosti im však boli málo platné, pretože ich pri Dirlewangerových neľudských rozkazoch ani nemohli uplatniť.

Tretiu skupinu v Dirlewangerovej jednotke tvorili potrestaní príslušníci Wehrmachtu. Títo vojaci spravidla spáchali už vyššie uvedené trestné činy. Aj tu dochádzalo zo začiatku k ojedinelým prípadom, že ich na odpykanie trestu posielali k tejto jednotke. Vo väčšej miere prichádzali títo muži do nej počas spojeneckej invázie v Normandii. Trestnice Wehrmachtu sa

⁸³AUERBACH, ref 8, s. 257; SEIDEL, ref 28, s. 40.

⁸⁴AUERBACH, H.: Konzentrationslagerhäftlinge im Fronteinsatz. In: Miscellanea. Stuttgart 1980, s. 68.

rýchlo vyprázdňovali a väzňov posielali k rôznym jednotkám. V priebehu toho prišlo do jednotky približne 3 000 trestancov Wehrmachtu.

Posledná skupina ľudí v Dirlwangerovej formácii pozostávala z cudzincov. Z veľkej časti sa jednalo o bývalých sovietskych vojnových zajatcov (predovšetkým Bielorusi a Ukrajinci), ktorí dlhý čas tvorili takmer polovicu stavu mužstva. Prešli dobrým vojenským výcvikom, disponovali dobrými znalosťami jazyka a krajiny, čo O. Dirlwangerovi veľmi vyhovovalo. V brutálite nezaostávali za Nemcami. Práve počas Varšavského povstania v auguste a septembri 1944 spáchali veľké množstvo zločinov práve títo rusky hovoriaci príslušníci Zbraní SS. Tu sa práve prejavili dôsledky dlhoročného poľsko-ruského nepriateľstva a antipatií. Títo muži boli spravdivlá začleňovaní do vlastných rôt, ktorým velilo 6 až 10 Nemcov. Po Varšavskom povstaní boli preložený k 600. pechotnej divízii (ruská č. 1) alebo boli nasadení na prácu v Ríši.

Jadro jednotky, ako som už spomenul, tvorili starí pytliači, ktorých O. Dirlwanger povýšil do najvyšších poddôstojníckych funkcií. Len malú časť, asi 10 – 15%, zahŕňali potrestaní príslušníci Zbraní SS a polícia. Asi 30 %-ným podielom boli v jednotke zastúpení väzni koncentračných táborov ako kriminálnici, tak aj politickí väzni. Viac ako polovicu brigády tvorili potrestaní príslušníci armády, letectva a námorníctva. Všetkým jednotkám až po prápory velili potrestaní bývalí dôstojníci bez hodnostného označenia, podobná situácia bola aj na štábe jednotky.

Zloženie oddielu, charakter jeho veliteľa a jeho prísne velenie sa pričínilo o to, že sa *Úderná brigáda SS Dirlwanger* stala jednou z najzlopestnejších jednotiek počas druhej svetovej vojny. Už počas svojho nasadenia v Generálnom gubernáte upozornila na seba svojvoľnosťou a brutálnym násilím. Rabovačky, vydierania, vraždy, vypaľovanie v lublinskom gete vyvolávali pozornosť orgánov SS činných v trestnom konaní. Keď tieto činy presiahli mieru únosnosti, začalo proti O. Dirlwangerovi trestné stíhanie, ktoré však bolo na vyšší pokyn zastavené a jednotka preložená do Bieloruska.

Protipartizánske akcie v Bielorusku vykonávala jednotka tými najbrutálnejšími prostriedkami a metódami. Ak sa zistila prítomnosť partizánov v obci alebo ak obec nenaplnila požadovanú kvótu poľnohospodárskych produktov, tak bolo celé jej obyvateľstvo zavraždené tým najohavnejším spôsobom: ľudí, medzi nimi aj ženy a deti, zatvorili do stodoly, ktorú podpálili a do ktorej strieľali. Tento postup voči obyvateľstvu, ako aj nezmyselné ničenie dedín, vyvolali viaceré protesty generálneho komisára pre Bielorusko Wilhelma Kubeho. Jeho sťažnosti sa u A. Rosenberga minuli účinkom. Brutalitu jednotky stupňoval svojím správaním samotný O. Dirlwanger. Počas potlačania povstania vo Varšave v auguste a septembri 1944 povolil svojim ľuďom plienenie. Nielenže sa sám na ňom podieľal, ale strieľal ľudí svojej jednotky, aby sa zmocnil šperkov, ktoré ukradol.⁸⁵ Generálplukovník Heinz Guderian sa usiloval o stiahnutie jednotky z východného frontu.⁸⁶ Aj napriek tomu Dirlwanger prijal generálny guvernér H. Frank s najvyššími povelmi.

Sám G. Berger sa Himmlerovi v jednom liste z októbra 1943 sťažoval na Dirlwangerovo správanie.⁸⁷ Ale aj napriek tomu ho bránil ho pred všetkými útokmi a pokúšal sa zamedziť jeho trestno-právne stíhanie. Oskar Dirlwanger bol jeho vazalom a zapredancom, ktorého mohol využiť na akýkoľvek účel. Zostavenie, nábor a nasadenie jednotky sú príkladom bezohľadnosti, s akou národnosocialistické vedenie viedlo vojnu, už predtým, ako sa oficiálne stala totálnejšou.

Oskar Dirlwanger stelesňoval amorálny typ človeka posadnutého mocou, typ zapredanca, poháňaného ukrutnosťou a násilím, ktorý povýšil zločin na jeden z princípov vedenia boja.

⁸⁵Archív Inštitútu pre súčasné dejiny Mníchov. Správy bývalých príslušníkov jednotky č. 867 a 1716.

⁸⁶GUDERIAN, H.: *Erinnerungen eines Soldaten*. Heidelberg 1951, s. 322.

⁸⁷Bergerov list Himmlerovi z 19. 10. 1943. AUERBACH, ref 8, s. 263.